

V existencialistické kavárně

JEDNA Z DESETI
NEJLEPŠÍCH KNIH
ROKU 2016 PODLE
The New York
Times

o vrbodě, bytí
a merunkových
koktejlech
Holt

Sarah Bakewellová

V existencialistické
kavárně

Brno

2019

Sarah Bakewellová

At the Existentialist Café

Copyright © Sarah Bakewell, 2016

Translation © Tomáš Kačer, 2019

Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2019

(elektronické vydání)

Vychází za finanční podpory Ministerstva kultury ČR

ISBN 978-80-275-0029-1 (Formát PDF)

ISBN 978-80-275-0030-7 (Formát ePub)

ISBN 978-80-275-0031-4 (Formát MobiPocket)

Obsah

1. Pane, jaká hrůza – existencialism!	8. Zpustošení	Postavy
11	169	313
2. K věcem samým	9. Škola života	Poděkování
41	199	321
3. Kouzelník z Messkirchu	10. Filozof tanečník	Poznámky
55	217	323
4. To ono, volání	11. Croisés comme ça	Rejstřík
77	231	389
5. Chroupat kvetoucí mandloně	12. Očima toho nejméně privilegovaného	
99	259	
6. Nechci jíst své rukopisy	13. Stačí jednou ochutnat fenomenologii	
121	285	
7. Okupace, osvobození	14. Nepostižitelný pel	
135	303	

1. kapitola

*Pane, jaká hraza –
existencialism!*

*V této kapitole tři osoby popijejí meruňkové koktejly, další
dlouho do noci hovoří o svobodě a někomu se změní život.
Také se zamýšlíme nad tím, co je existencialismus.*

O existencialismu se někdy říká, že spíše než o filozofii jde o světonázor, jehož kořeny lze vystopovat v pochmurných knihách spisovatelů devatenáctého století, před nimi u Blaise Pascala, jehož děsilo ticho nekonečných prostor, před ním zas u sebezpytného svatého Augustina a ještě před ním v knize Kazatel a u Joba, tedy muže, který se odvážil zapochybovat o smyslu hry, již s ním Bůh hrál, ale nakonec byl donucen se podvolit.¹ Zkrátka u každého, kdo někdy zažil nespokojenost, zatoužil se vzepřít nebo zakusil pocity odcizení.

Je ovšem také možné vzít to z opačného konce a okamžik zrodu moderního existencialismu vymezit událostí z přelomu let 1932 a 1933, kdy spolu v baru Bec-de-Gaz v pařížské rue du Montparnasse seděli tři filozofové, kteří probírali nejnovější klepy a popíjeli specialitu podniku, meruňkový koktejl.²

Nejpodrobněji o tom později vyprávěla Simone de Beauvoirová, tehdy sotva pětadvacetiletá žena s okouzujícíma očima za přepadajícími víčky a s nadáním k pečlivému pozorování světa. Byla tam se svým přítelem, Jeanem-Paulem Sartrem, sedmadvacetiletým mladíkem s kulatými zády, povadlými odulými rty, uhrovatou pletí, odstávajícíma ušima a očima hledícíma každé jiným směrem – to proto, že jeho téměř slepé, exotropií stížené pravé oko bezděčně uhýbalo stranou. Nepřipraveného člověka

to mohlo při rozhovoru se Sartrem snadno vyvést z míry, ale pokud se vydržel soustředit jen na levé oko, brzy si musel povšimnout, že na něm spočívá vřelý, inteligentní pohled: oko muže se zájmem o vše, co mu kdo vypráví.

Sartre a Beauvoirová dávali velice dobrý pozor, neboť třetí člověk u stolu jim právě sděloval novinky. Byl to Sartrův dávný přítel ze školy, okouzující Raymond Aron, rovněž absolvent École normale supérieure. Trávil v Paříži zimní prázdniny, stejně jako oni dva. Avšak zatímco Sartre a Beauvoirová pracovali jako učitelé ve francouzských okresních městech – Sartre v Le Havru, Beauvoirová v Rouenu –, Aron studoval v Berlíně. Nyní přátelům vyprávěl o svém nejnovějším objevu, jímž byla filozofie s krkolomným názvem fenomenologie – jde o slovo tak dlouhé a zároveň natolik elegantní, že se v angličtině i francouzštině dá použít jako celý verš jambického trimetru.

Aron zřejmě říkal něco v tomto smyslu: tradiční filozofové často začínají od abstraktních axiomů či teorií, ale němečtí fenomenologové se rovnou zabývají životem a tím, jak jej právě v daném okamžiku prožívají. Většina témat, jež hýbala filozofií od dob Platona, je nechává chladnými: otázky, zda jsou věci kolem nás skutečné a jak o nich můžeme s jistotou něco vědět. A přitom, namítají, je každý filozof kladoucí si takové otázky sám vržen do světa plného věcí – nebo přinejmenším plného jevů těchto věcí čili „fenoménů“ (z řeckého slova označujícího „to, co se jeví“). Proč se tedy rovnou nezaměřit na setkávání s fenomény a zbytek nechat být? Prastaré otázky nemusíme navždy zapomenout, můžeme je dát jakoby do závorek a tím filozofům uvolnit ruce, aby se mohli zabývat přízemnějšími věcmi.

Přední myslitel mezi fenomenology, Edmund Husserl, razil heslo: „K věcem samým!“³ Tím chtěl říct: neztrácejte čas interpretacemi a jejich kupením na věci, a už vůbec neztrácejte čas úvahami, zda jsou věci skutečné. Jednoduše pozorujte *to*, co se před vámi jeví, ať je tohle *to* cokoli, a co nejpřesněji to popište. Další fenomenolog, Martin Heidegger, přidal k těmto úvahám další rozměr. Filozofové podle něj po celou dobu plýtvali časem na podružné otázky, a přitom zapomínali na to nejdůležitější, tedy klást otázky ohledně Bytí. Co to znamená, že nějaká věc *je*? Co znamená, když o sobě řeknete, že *jste*? Dokud si tyto otázky nepoložíte, nikam se neposunete. Heidegger opět doporučoval fenomenologickou metodu: zapomeňte na intelektuální balast, zaměřte se na věci a nechejte je, aby se vám samy odhalily.

„Vidíš, *mon petit camarade*,“ řekl Aron Sartrovi – „můj malý soudruhu“ jej přátelsky oslovoval od dob studií – „když jsi fenomenologem, můžeš mluvit o koktejlu, jako je tenhle, a bude to filozofie!“

Beauvoirová napsala, že jakmile to Sartre uslyšel, zbledl. Aby byl efekt dramatictější, nechala příhodu vyznít tak, jako by Sartre až do této chvíle o fenomenologii nikdy neslyšel. Ve skutečnosti ovšem všichni už dříve zkoušeli Heideggera číst. Jeho přednáška „Co je metafyzika?“ vyšla v roce 1931 ve francouzském překladu v tomtéž čísle časopisu *Bifur* jako jedna raná Sartrova esej. „Jelikož jsme z ní neporozuměli jedinému slovu,“ vysvětluje Beauvoirová, „vůbec nevzbudila naši pozornost.“⁴ Nyní je však fenomenologie zaujala: nabídla jim příležitost rozvíjet filozofii spojenou s normální, žitou zkušeností.

Právě na takový nový začátek čekali. Ve škole i na univerzitě absolvovali Sartre, Beauvoirová i Aron francouzskou rigidní filozofickou průpravu, jíž dominovaly problémy ohledně poznání a nekonečné opětovné interpretace děl Immanuela Kanta. Jedna epistemologická otázka vedla k další, aby se nakonec vždy všechno tak jako po otočení kaleidoskopem vrátilo k témuž, co stálo na začátku: myslím si, že něco vím, ale jak můžu opravdu *vědět*, že vím, že něco vím? Studium bylo obtížné, a přitom k ničemu nevedlo, takže všichni tři navzdory excellentním výsledkům u zkoušek cítili zklamání – nejvíc ze všech Sartre. Po promoci ostatním naznačil, že pracuje na jakési nové „destruktivní filozofii“, ale o její budoucí podobě hovořil jen neurčitě, což bylo jednoduše dáno tím, že ani on sám o ní ještě neměl jasnou představu.⁵ Nedostal se dál než k vyjádření všeobecného pocitu vzdoru. Nyní to vypadalo, že dříve než on k ní dospěl někdo jiný. Pokud Sartre při Aronově novince o fenomenologii zbledl, bylo to zřejmě napůl zlostí a napůl vzrušením.

Tak či onak, na tento okamžik nikdy nezapomněl a více než čtyřicet let poté jej v rozhovoru okomentoval slovy: „Musím říct, že mě to úplně omráčilo.“⁶ Konečně opravdová filozofie. Podle Beauvoirové pak spěchal do nejbližšího knihkupectví a tam vyhrkl něco ve smyslu: „Dejte sem všechno, co máte o fenomenologii, rychle!“ Položili před něj tenký svazek sepsaný Husserlovým studentem Emmanuelem Lévinasem, *La théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*, tedy *Teorie intuice v Husserlově fenomenologii*. Knihy tehdy ještě někdy vycházely bez rozřezaných listů. Sartre okraje roztrhal bez nožíku a za chůze se

pustil na ulici do čtení. Byl jako Keats, když se poprvé setkal s Chapmanovým překladem Homéra:

*Tu bylo mi jak nebes zkoumateli,
když nová hvězda pluje v jeho zor;
jak orlím zrakem zíral Cortez smělý
ztrnule v Pacifik – a jeho sbor
druh na druhu tam v divých tuchách zřeli,
v Darien mlčky na útesu hor.⁷*

Sartre neměl orlí zrak a nikdy nedokázal vydržet dlouho mlčky, avšak „divými tuchami“ v tu chvíli překypoval zcela jistě. Když Aron spatřil Sartrovo zaujetí, zeptal se jej, zda by na podzim nechtěl jet studovat do Berlína na Francouzský institut, jako to udělal on sám. Mohl by se tam učit německy, číst fenomenologická díla v originále a čerpat tak jejich filozofickou energii prakticky z první ruky.

Rok 1933 nebyl ke stěhování do Německa, kde svou moc upevňovali nacisté, právě ideální doba. Sartre v tom přesto viděl vhodnou příležitost ke změně životního kurzu. Byl otrávený z výuky, byl otrávený ze znalostí získaných na univerzitě a stejně tak byl otrávený z toho, že se dosud nerozvinul v geniálního spisovatele, na což čekal už od dětství. Věděl, že k sepsání vytoužených děl – románů, esejí a všeho ostatního – musí nejprve zažít velké dobrodružství. Snil o lopotě po boku s přistavními dělníky v Konstantinopoli (od roku 1932 Istanbul – pozn. překl.), meditacích společně s mnichy na hoře Athosu, životu v úkrytech s párii v Indii a bitvách s rozbouřenými vodami spolu s ostatními rybáři u novofoundlandských břehů.⁸ Prozatím si namísto dobrodružství musel vystačit s tím, že zrovna neučí chlapce v Le Havru.

Zařídil vše potřebné, a když pominulo léto, odjel studovat do Berlína. O rok později se vrátil a přivezl si novou filozofickou směs: metody německé fenomenologie promíchané s myšlenkami staršího dánského filozofa Sørensa Kierkegaarda a dalších s příměsí specificky francouzského koření jeho vlastního literárního citu. Fenomenologii aplikoval na lidský život zajímavěji a osobněji, než jak by kdy její původní autory vůbec napadlo, a tím sám sebe obsadil do role otce zakladatele filozofie, jež sice měla mezinárodní vliv, avšak ponechávala si pařížskou příchut': moderního existencialismu.

Genialita Sartrovy inovace spočívala v tom, že fenomenologii skutečně dokázal přeměnit ve filozofii meruňkových koktejlů – a číšníků, kteří je roznášejí. Dále ve filozofii očekávání, únavy, obav, vzrušení, procházek po kopcích, vášně k toužené milované osobě a odporu k nechtěné, pařížských zahrad, chladného podzimního moře u Le Havru, pocitů při sezení na příliš tvrdém polstrování, toho, jak se ňadra měkce rozprostřou, když si žena lehne na záda, vzrušení z boxerských zápasů, filmů, jazzových skladeb, pohledu na dva cizince na schůzce pod pouliční lampou. Udělal filozofii ze závratě, voyerismu, studu, sadismu, revoluce, hudby i sexu. Spousty sexu.

Zatímco filozofové před ním pečlivě psali teze a argumenty, Sartre psal jako spisovatel – což nebylo překvapivé, neboť jím byl. Ve svých románech, povídkách a dramatech, stejně jako ve filozofických pojednáních, psal o tělesném vnímání světa, strukturách a náladách lidského života. Především však psal o jednom velkém tématu: co znamená být svobodný.

Podle Sartra se svoboda nachází v jádru veškeré lidské zkušenosti, a právě to odlišuje člověka od ostatních objektů ve světě. Ostatní věci se pouze nacházejí v prostoru a čekají na to, že s nimi někdo pohne tam či onam. Dokonce i živočichové, vyjma lidí, se podle Sartra zhusta řídí instinkty a chovají se tak, jak je pro daný druh příznačné. Jako lidské bytosti ovšem nemáme žádnou předurčenou přirozenost. Tu vytváříme svými rozhodnutími. Samozřejmě můžeme být ovlivněni svým biologickým tělem nebo různými aspekty kulturního či osobního prostředí, ale nic z toho vposledku neurčí, jací konkrétně budeme. Vždy jsme o krok před sebou, vytváříme sami sebe za pochodu.

Sartre tento princip vtělil do tříslavného sloganu, jenž je podle jeho názoru definicí existencialismu: „Existence předchází esenci.“⁹ Stručnost této formulky je však na úkor její srozumitelnosti. Definice znamená přibližně to, že jakmile se ocitneme vrženi do světa, neustále tvoříme svou vlastní určenost (svou přirozenost, podstatu, esenci) způsobem, jakým k tomu v případě jiných objektů či forem života nikdy nedochází. Můžete mít za to, že jste mě definovali pomocí nějaké nálepky, avšak mýlíte se, neboť já zůstávám jednou provždy dílem ve stadiu vzniku. Neustále tvoříme sami sebe svým jednáním a podle Sartra je to natolik zásadní, že právě

to představuje lidský úděl od prvního vědomého okamžiku až do chvíle, kdy jej vymaže smrt. Jsme svou vlastní svobodou: nic víc, nic méně.

Byla to opojná představa, a jakmile ji Sartre plně rozvinul – k tomu došlo v posledních letech druhé světové války –, učinila z něj hvězdu. Byl oslavován, obdivován jako nějaký guru, dělali s ním rozhovory, fotografovali jej, objednávali si u něj články a předmluvy, zvali jej do komisi a do rozhlasového vysílání. Často se po něm chtělo, aby se vyjádřil k něčemu mimo svou odbornost, a Sartrovi nikdy nedošla slova. Simone de Beauvoirová rovněž psala beletrii, rozhlasové pořady, deníky, eseje a filozofické traktáty – vše sjednocovala filozofie, která se podobala té Sartrově, byť Beauvoirová ji z velké části rozvíjela nezávisle na něm a její filozofie se v akcentech lišila. Ti dva jezdili společně na čtecí a přednášková turné, kde je občas usadili na židle jako na dva trůny uprostřed diskusního kruhu, jak králi a královně existencialismu náleželo.¹⁰

Sartre si poprvé uvědomil, jakou celebritou se stal, 28. října 1945 během veřejné přednášky pro Club Maintenant („Klub Nyní“) v Salle des Centraux v Paříži. On i pořadatelé podcenili, jak velký dav si ho přijde poslechnout. Pokladna byla v obležení a mnoho lidí vešlo bez placení, protože se jim vůbec nepodařilo k pokladně dostat. Došlo ke strkanici, při níž bylo poničeno několik židlí, a několik osob v publiku v důsledku nepříjemného dusna omdlelo. Autor popisku pod fotografií v časopise *Time* to okomentoval slovy: „Filozof Sartre. Ženy omdlévaly.“¹¹

Přednáška měla velký úspěch. Sartra, který měřil pouhých 153 centimetrů, nemohlo být uprostřed davu prakticky vidět, avšak přednesl strhující výklad svých myšlenek, jež později přetavil v knihu *Existencialismus je humanismus*. Jak přednáška, tak kniha vrcholí příběhem, který musel obecenstvu s čerstvou zkušeností s nacistickou okupací a osvobozením znít velmi povědomě. Obsahuje v sobě jednak schopnost šokovat a jednak přitažlivost Sartrovy filozofie.

Sartre vyprávěl, že jednoho dne během okupace se s ním přišel poradit bývalý student. Mladíkův bratr padl v boji v roce 1940, tedy před kapitulací Francie, a jeho otec později kolaboroval a odešel od rodiny. Mladík zůstal matčiným jediným společníkem a její jedinou oporou. Avšak toužil se proplížít přes hranice se Španělskem a dostat se do Anglie, kde by se přidal k francouzské exilové armádě, aby bojoval s nacisty – v boji na život a na smrt by konečně dostal šanci pomstít bratra, postavit se otcí a přispět k osvobození své vlasti. Problém byl v tom, že by matka

zůstala sama a v tíživé situaci v době, kdy i sehnat jídlo na stůl nebylo jednoduché. Také by se mohla dostat do potíží s Němci. Tedy: má učinit to, co je správné vůči matce a co přináší jasná pozitiva jen pro ni, nebo by se měl pokusit zapojit do bojů a učinit to, co je správné vůči mnohým?

Při pokusech o řešení podobných etických problémů se filozofové dodnes ocitají v úzkých. Sartrův problém má lecco společného se slavným myšlenkovým experimentem známým jako „tramvajové dilema“.¹² V něm na počátku spatříte, jak se nikým neřízený vlak či tramvaj řítí po kolejích, k nimž je o kousek dál přivázáno pět osob. Pokud nic neuděláte, těch pět lidí zemře – jenže vy si všimnete výhybky, kterou byste mohli vlak odklonit na vedlejší kolej. Pokud tak ovšem učiníte, vlak zabije člověka přivázaného k této koleji, který by bez vašeho zásahu byl v bezpečí. Zapříčiníte tedy smrt jednoho člověka, nebo raději neuděláte nic a dovolíte, aby jich zemřelo pět? (Ve variantě s tlouštíkem můžete nechat vlak vykolejit tak, že shodíte někoho s nadváhou z nedalekého mostu na trať. V tomto případě musíte fyzicky vztáhnout ruku na člověka, kterého hodláte zabít, čímž se z toho stává tělesnější, a tedy ještě zapeklitější dilema.) Na situaci Sartrova studenta lze pohlížet jako na variantu „tramvajového dilematu“, ovšem zkomplikovaného tím, že nelze zaručit, že jeho odchod do Anglie někomu skutečně pomůže, a zároveň není jisté, že opuštěnou matku postihne nějaká závažná újma.¹³

Sartre však nespátkoval nic zajímavého na úvahách o tomto etickém kalkulu vedených tradičním způsobem, jako by to provedli jiní filozofové – natož „tramvajologové“, jak se jim také říká. Svě posluchače vedl k přemýšlení o problému na rovině, která byla mnohem osobnější. Jaké to je, stát před takovou volbou? Jaké přesně kroky činí nejistý mladík, který se rozhoduje, co má dělat? Kdo by mu mohl pomoci a jak? Sartre se s poslední otázkou vypořádává tak, že vypočítává, kdo všechno mu pomoci *nedokáže*.

Před návštěvou Sartra student uvažoval, zda by se neměl poradit s uznávanými morálními autoritami. Přemítal, zda zajít za knězem – ale někteří kněží sami kolabovali, a kromě toho také věděl, že křesťanská etika mu mohla poradit jen to, ať miluje bližního svého a koná dobro vůči druhým, aniž mu řekla, o koho jde – zda o matku, či Francii. Dále jej napadlo, že by mohl pátrat u filozofů, které studoval ve škole, takřčených studnic moudrosti. Avšak filozofové byli příliš abstraktní: měl pocit, že mu v jeho situaci nemají co říct. Potom se pokusil naslouchat

svému vnitřnímu hlasu: snad nalezne odpověď kdesi v hloubi srdce. Jenže nenalezl: v duši student uslyšel jen změt hlasů, z nichž každý říkal něco jiného. (Zřejmě nějak takhle: Musím zůstat, musím jít, musím být statečný, musím být dobrý syn, chci zažít dobrodružství, ale bojím se, nechci zemřít, musím pryč. Budu lepší člověk než táta! Miluju skutečně svou zemi? Nepředstírám to jen?) Uprostřed vši té kakofonie nemohl věřit ani sám sobě. Jako k poslední naději se mladík obrátil na bývalého učitele Sartra s vědomím toho, že od něj alespoň nemůže čekat konvenční odpověď.

A skutečně, Sartre si vyslechl jeho trápení a odpověděl mu prostě: „Jste svobodný, volte, tedy přemýšlejte.“ V tomto světě se nemůžete spoléhat na to, že vám někdo dá jasné znamení, pokračoval. Žádná ze zavedených autorit vás nezbaví tíhy svobody. Můžete co nejpečlivěji zvážit všechny morální či praktické stránky, ale nakonec budete muset sám skočit do prázdna a něco udělat – a je na vás, co to něco bude.

Sartre nám neprozradí, zda to studentovi pomohlo ani pro co se nakonec rozhodl. Nevíme, zda mladík vůbec existoval nebo zda se jedná o amalgám několika mladých přátel, či zda si jej dokonce zcela nevymyslel. Sartre chtěl, aby si jeho posluchači uvědomili, že jsou každý stejně svobodný jako onen student, i když se nacházejí v mnohem méně dramatických podmínkách. Možná si myslíte, že se řídíte morálními zákony, řekl jim, nebo že jednáte určitým způsobem podle svého psychologického založení či minulých zkušeností nebo jde o důsledek dění kolem vás. Tyto faktory mohou hrát určitou roli, ale všechny pouze utvářejí celek „situace“, v níž musíte jednat. I když je tato situace nesnesitelná – třeba vás čeká poprava nebo sedíte ve vězení gestapa nebo co nevidět spadnete z útesu –, stále se můžete svobodně rozhodnout, jak s ní naložíte ve své mysli a svými činy. Vaše volba začíná v bodě, v němž se nacházíte právě teď. A s volbou také rozhodujete o tom, kým se stanete.

Pokud vám to připadá obtížné a nepříjemné, pak je to tím, že to takové skutečně je. Sartre nepopírá, že nutnost neustále činit nějaká rozhodnutí vede k trvalému stavu úzkosti. Tuto úzkost ještě dále vystupňuje důrazem na to, že skutečně *záleží*, co uděláte. Měli byste se rozhodovat, jako byste svá rozhodnutí činili za celé lidstvo a brali na sebe tíhu zodpovědnosti za chování celé lidské rasy. Pokud se této zodpovědnosti vyhýbáte a pokoušíte se sami sebe obelhat pohádkami o tom, jak jste se stali obětí okolností či něčí špatné rady, nedaří se vám splňovat nároky kladené na lidský život a volíte si falešnou existenci, která vás odděluje od vaší „autenticity“.

Společně s touto hrozbou však přichází také naděje: ze Sartrova existencialismu vyplývá, že je možné být autentičtí a svobodní, pokud se o to budete neustále snažit. Je to opojné stejnou měrou, jako je to děsivé, a to z týchž důvodů. Sartre to v rozhovoru poskytnutém krátce po přednášce shrnul slovy:

Neexistuje vyšlapaná cestička, která by člověka dovedla ke spáse; člověk si na svou cestu musí neustále přicházet sám. Ale při jejím vytváření je svobodný a zodpovědný, nemůže se vymlouvat; v něm spočívá naděje.¹⁴

Myšlenka je to povzbudivá a v roce 1945 rovněž přitažlivá, neboť tehdy byla autorita všech zavedených společenských a politických institucí zpochybněna válkou. Mnoho lidí nejen ve Francii si z různých důvodů přálo zapomenout na nedávnou minulost a s ní spojené morální kompromisy a hrůzy, aby se mohli soustředit na nový začátek. Avšak touha po obnově pramenila i z hlubších pohnutek. Sartrovo obecenstvo si jeho sdělení vyslechlo v době, kdy velká část Evropy ležela v troskách, objevovaly se zprávy o nacistických táborech smrti a Hirošimu s Nagasaki zničily atomové bomby.¹⁵ V důsledku války si lidé uvědomili, že nejen oni sami, ale také ostatní lidské bytosti dokážou jednat v naprostém rozporu s civilizovanými normami; není divu, že představa neměnné lidskosti byla zpochybněna. Ať už bude nový svět, který vyrostе na základech toho starého, jakýkoli, bude zřejmě nutné vybudovat jej bez spoléhání se na vůdcovskou roli autorit, jako jsou politici, náboženští představitelé, a dokonce také filozofové – tedy filozofové starého ražení, ztracení v jakémsi vzdáleném, abstraktním světě. Najednou tu byl nový typ filozofa – odhodlaný vstoupit na scénu a na svou roli dokonale připravený.

Sartre v polovině čtyřicátých let kladl zásadní otázku: Jak můžeme, za předpokladu, že jsme svobodní, využít svou svobodu v tak těžké době pro dobrou věc? V eseji „Konec války“, napsané krátce po Hirošimě a publikované v říjnu 1945 – ve stejném měsíci jako přednáška –, od čtenářů žádal, aby se rozhodli, jaký svět si přejí, a zasadili se o něj. Od této chvíle, napsal Sartre, musíme vždy zohlednit vědomí toho, že jsme schopni sebezničení, kdykoli se nám zamane, společně s celými svými dějinami a zřejmě také životem na Zemi vůbec. Nebrání nám v tom nic jiného než naše svobodná volba. Pokud chceme přežít, musíme se *rozhodnout*

pro život. A tak přišel s filozofií navrženou pro živočišný druh, jenž sám sebe právě vyděsil k smrti, ale zároveň konečně dospěl a byl připraven převzít zodpovědnost.

Institute, jejichž autoritu Sartre ve svých dílech a přednáškách zpochybňoval, zareagovaly agresivně. Katolická církev v roce 1948 umístila na Index zakázaných knih kompletní Sartrovo dílo, tedy jeho rozsáhlý filozofický spis *Bytí a nicota*, romány, dramata i eseje. Obávala se, zcela oprávněně, že by jeho slova o svobodě mohla v lidech zasít pochybnosti o jejich vlastní víře. Na Indexu se ocitl také feministický traktát Simone de Beauvoirové *Druhé pohlaví*, který byl ostatně ještě provokativnější než Sartrovy knihy.¹⁶ Od politických konzervativců se dal odpor k existencialismu očekávat, překvapivější ovšem bylo, že jej nenáviděli rovněž marxisté. Sartra si dnes často pamatujeme jako člověka, jenž omlouval komunistické režimy, avšak strana na něm dlouho nenechala nit suchou. Copak by vůbec někdy mohla proběhnout revoluce organizovaná těmi správnými lidmi, jestliže budou lidé myslet sami za sebe coby svobodní, nezávislí jedinci? Marxisté věřili, že na cestě do socialistického ráje musí lidstvo projít jistými předem danými stadii vývoje; v takovém světě zbývá jen málo prostoru pro myšlenku, že každý z nás nese osobní zodpovědnost za své činy. Ať už odpůrci existencialismu vycházeli z jakýchkoli ideologických pozic, téměř všichni se shodli na jeho popisu, jak jej vyjádřil článek v časopise *Les Nouvelles littéraires*, tedy že se jedná o „nechutnou směs filozofické arogance, dvojsmyslných snů, fyziologických podrobností, morbidního vkusu a váhavého erotismu [...], introspektivní záprtek, který by každý s nejvyšším uspokojením nejraději zašlápl do země“.¹⁷

Podobné útoky ovšem jen přispívaly ke zvýšení popularity existencialismu mezi mladými lidmi plnými vzdoru, kteří si jej zvolili za svůj životní postoj. Existencialistická nálepka se stala módním trendem. Od poloviny čtyřicátých let se termín „existencialistický“ používal jako zkratkovité označení pro každého, kdo pěstoval volnou lásku a dlouho do noci tančil na jazzovou hudbu. Jak ve svých pamětech poznamenává herečka a hvězda nočních klubů Anne-Marie Cazalisová: „Pokud vám bylo dvacet, tak pro vás svoboda v roce 1945 po čtyřech letech okupace

znamenal také možnost chodit do postele ve čtyři nebo v pět hodin ráno.¹⁸ Dále provokovat starší a vzpírat se řádu věcí, často pak rovněž promiskuitní vztahy mezi lidmi různých ras a společenských tříd. Filozof Gabriel Marcel jednou ve vlaku z úst jedné dámy zaslechl: „Pane, jaká hrůza, existencialism! Syn jedné mé přítelkyně je existencialistou a žije v kuchyni s černoškou!“¹⁹

Existencialistická subkultura našla od samých počátků ve čtyřicátých letech domov ve čtvrti v okolí kostela Saint-Germain-des-Prés na pařížském Levém břehu – a tato část Paříže z provázanosti s hnutím těžší dodnes. Sartre a Beauvoirová strávili mnoho let pobytem v levných saintgermainských hotelech a celodenním psaním po kavárnách – převážně proto, že zde bylo tepleji než v nevytápěných hotelových pokojích. Mezi jejich oblíbené podniky patřily Flore, Deux Magots a Bar Napoléon, všechny na rohu bulváru Saint-Germain a rue Bonaparte. Nejraději měli Café Flore, jehož majitel je nechával pracovat v soukromém pokoji v horním patře, když je příliš obtěžovali zvědaví novináři či kolemjdoucí a nechtěli se nechat odbýt.²⁰ Rušné stoly v přízemí měli rádi také, alespoň v začátcích. Sartre rád pracoval ve veřejných prostorách uprostřed hluku a rušného provozu.²¹ Spolu s Beauvoirovou tu diskutovali se svými přáteli, kolegy, umělci, spisovateli a milenci. Všichni hovořili jeden přes druhého ve vzájemném propojení stuhami cigaretového a dýmko-
vého kouře.

Z kaváren bylo možné pokračovat do jazzových klubů provozovaných ve sklepích: kapela Clauda Lutera hrávala v Lorientais blues, jazz a ragtime v době, kdy byl hvězdou klubu Tabou trumpetista a spisovatel Boris Vian. Zde jste se mohli vlnit za zběsilého hlomozu a vřiskotu jazzových kapel nebo v temném koutě diskutovat o autenticitě a poslouchat přitom chraplavý hlas Juliette Grécové, jež byla přítelkyní Cazalisové a další múzou, z níž se po příchodu do Paříže v roce 1946 stala slavná pěvkyně. Spolu s Cazalisovou a Michelle Vianovou (manželkou Borise Viana) bedlivě sledovaly, kdo do Lorientais a Tabou přichází, a každému, kdo se jim nezdál, odepřely vstup – ačkoli podle Michelle Vianové byly ochotné vpustit každého, „kdo byl aspoň trochu zajímavý – tedy všechny s knihou v podpaží“.²² Mezi štamgasty byste našli mnoho autorů oněch knih, především Raymonda Queneaua a jeho přítele Maurice Merleau-Pontyho, kteří svět nočních klubů objevili právě prostřednictvím zpěvaček Cazalisové a Grécové.

Grécová odstartovala módu existencialistických dlouhých, rovných vlasů – jeden novinář použil označení „vizáž utopence“. Právě díky Grécové vypadaly ženy *chic* i v tlustých svetrech a pánských sakách s ohrnutými rukávy. Říkala, že vlasy si nechala narůst především proto, aby ji během válečných let hřály; Beauvoirová prohlásila totéž o svém turbanu. Muži nosili vykasané košile a přišpláště; někteří z nich měli slabost pro jakousi raně punkovou vizáž. Jistý mladík to „dotáhl až ke košili na zádech široce roztržené“, jak se píše v jenom novinovém článku.²³ Časem si začali oblékat svršek ze všech nejikoničtější: černý vlněný rolák.

Stejně jako v dobách pařížské bohémy a dadaismu předchozích generací také v tomto buřičském světě bylo dobré vše, co bylo nebezpečné či provokativní, a špatné vše hezké či maloměšťácké. Beauvoirová s oblibou vyprávěla o svém příteli, zchudlém alkoholikovi a německém umělci přezdívaném Wols (odvozeno z Alfredo Otto Wolfgang Schulze, jeho pravého jména), který se jen tak poflakoval kolem a živil se tím, co mu kdo dal nebo co kde zbylo.²⁴ Jednoho dne, když popíjel s Beauvoirovou na zahrádce baru, zastavil se u nich zámožně působící džentlmen a pustil se s ním do řeči. Po mužově odchodu se Wols zahanbeně otočil k Beauvoirové: „Omlouvám se, ten člověk je můj bratr – bankéř!“ Pobavilo ji, že se jí omlouvá stejně, jak by to udělal bankéř přistížený při hovoru s žebrákem. Z dnešního pohledu toto převrácení vzhůru nohama nemusí působit tak zvláště, neboť podobných kulturních zvrátů jsme za posledních několik desetiletí zažili mnoho, ale v té době podobná historka ještě stále některé lidi dokázala šokovat – a jiné potěšit.

Novináři, které živily lechtivé historky z existencialistického prostředí, se obzvláště zajímali o milostný život Beauvoirové a Sartra. O dvojici bylo známo, že jejich vztah je otevřený, tedy že sice jsou dlouhodobými partnery, ale mohou si nacházet milence. Této svobodě se oba oddávali s gustem. Beauvoirová měla významnější vztahy až později – například s americkým spisovatelem Nelsonem Algrenem a Claudem Lanzmannem, francouzským filmařem, jenž později vytvořil devítihodinový dokument o holokaustu *Šoa*. Vzhledem k tomu, že Beauvoirová byla žena, dočkala se přísnějších odsudků svého počínání, avšak z nekonečného seriálu Sartrova svůdnictví si tisk utahoval také. Podle jednoho článku v *Samedi-soir* z roku 1945 prý lákal ženy k sobě do ložnice na možnost přivonět si ke kousku camembertu.²⁵ (Inu, dobrý sýr se v roce 1945 sháněl těžko.)

Ve skutečnosti Sartre neměl zapotřebí vábit ženy na sýr, aby je dostal do postele. Může to být s podivem, když si jej prohlédneme na fotografiích, ale jeho úspěchy u žen nevycházely ani tak z jeho vzhledu, jako z aury intelektuální energie a sebevědomého vystupování. Dokázal poutavě vyprávět o svých myšlenkách a uměl bavit: zvučným hlasem uměl zazpívat „Old Man River“ a další jazzové hity, hrát na klavír a imitovat kačera Donalda.²⁶ Raymond Aron o Sartrovi ze školních dob napsal, že „jeho ošklivost zmizela, jakmile začal mluvit. Jeho inteligence v tu chvíli vymazala uhry a odulá místa z tváře.“ Další jeho známá, Violette Leducová, souhlasně tvrdila, že nemohl být ošklivý, neboť mu z tváře vyzařovala oslnivá inteligence, „upřímnost chrlící sopky“ a „štědrost čerstvě zoraného pole“. A když sochař Alberto Giacometti Sartra skicoval, vykřikl: „Taková hutnost! Takové siločáry!“ Sartre měl zvědavou tvář filozofa: neustále jste po ní museli těkat pohledem, od jednoho asymetrického rysu k druhému.²⁷ Dokázal ostatní vyčerpat, avšak nebyl nudný a skupina složená z jeho obdivovatelů se neustále rozrůstala.

Pro Sartra a Beauvoirovou znamenal jejich otevřený vztah víc než jen osobní domluvu: šlo o filozofickou volbu. Chtěli svou teorii svobody žít. Pranic je nepřítahoval maloměšťácký manželský model s pevně danými genderovými rolemi, utajovanými nevěrami a podřízením všeho ostatního hromadění majetku a dětem. Děti neměli, vlastnili toho jen málo a nikdy spolu ani nežili, ačkoli svůj vztah upřednostňovali před ostatními a stýkali se téměř denně ke společné práci bok po boku.

Svou filozofii přetvářeli v náplň skutečného života také jinak. Oba věřili, že je třeba věnovat se politickým aktivitám, a svůj čas, energii i slávu ochotně poskytli každému, s jehož cíli se ztotožňovali. Mladší přátelé se na ně obraceli s prosbou o pomoc s nastartováním kariéry či o finanční podporu: Beauvoirová i Sartre si vydržovali chráněnce. Chrlili polemické články, které publikovali v časopise *Les Temps modernes*, jež v roce 1945 založili s přáteli. V roce 1973 Sartre také založil významné levicové noviny *Libération*. Ty od té doby prošly několika proměnami, mimo jiné se posunuly k umírněnější politice a jednou málem zkrachovaly. Obě periodika doposud vycházejí.

Jak šplhali stále výš po společenském žebříčku, byl na Sartra a Beauvoirovou ze všech stran vyvíjen tlak, aby se stali součástí establishmentu, ale oni dál zarytě zůstávali outsidersy mezi intelektuály. Ani jeden se nestal akademikem v konvenčním slova smyslu. Živili se